

Türkiye’de Hermeneutik (Yorumbilgisi)

Mustafa Günay

Bu çalışmada, “Türkiye’de hermeneutik felsefe” konusundaki çalışmalar üzerinde durulacaktır. Önce kısaca 1.Türk felsefe dünyasında etkin olan felsefe akımlarına değinilecek, 2. Ülkemizde hermeneutiğin başlangıcını oluşturan Kamuran Birand’ın çalışmalarından söz edilecek, 3.hermeneutiğin gelişme dönemini oluşturan Doğan Özlem’in eserleri üzerinde durulacak, ve 4. Hermeneutik alanında yapılan başka çalışmalara değinilecektir.

1. Türk Felsefe Dünyasındaki Başlıca Akımlar

Bilindiği gibi ülkemizde felsefi düşüncenin tarihi, yaklaşık yüz elli yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Örneğin bir Batı Avrupa felsefesi geleneğine göre, bu oldukça kısa bir zaman parçasıdır. Ancak yine de bu kısa zaman parçası içinde, ülkemizde pek çok felsefecinin yetişmesi ve eserler vermesi söz konusudur. Özellikle son yıllarda felsefe alanında daha üretken/verimli bir döneme girildiği görülmektedir.

Henüz Batıda olduğu gibi bir “okullaşma”dan, kendimize özgü felsefe geleneklerinin doğuşundan söz edemeyiz. Ancak yine de, Türkiye’de üretilen felsefe eserlerinde, bazı düşünce geleneklerinin etkili olduğunu saptamak mümkündür. Bunlar arasında aydınlanma felsefesini/ aydınlanmacılığı, pozitivismi, liberalizmi, marksizmi, neopositivizmi, tarihselciliği/ hermeneutiği ve son yıllarda bütün dünyada da yaygınlaşan postmodernizmi sayabiliriz. Bunlar arasındaki en etkili ve yaygın olanları, aydınlanmacı ve pozitivist görüşler olmuştur. Bu yazının konusunu oluşturan “hermeneutik gelenek” ise pek fazla gelişme imkanı bulamamıştır. Aynı durum bizdeki kadar olmasa bile, dünya geneli için de söz konusudur. Çünkü hermeneutik Anglo-Amerikan kültürden çok Kıta Avrupasında kök salmış bir felsefe geleneği ve bakış açısıdır. Ancak günümüzde hermeneutiğe yönelik ilginin bütün dünyada artmakta olduğunu görüyoruz.

Şimdi Kamuran Birand’ın çalışmalarından söz etmeye başlayabiliriz.

2. Kamuran Birand ve Türkiye’de Hermeneutiğin Doğuşu

Hermeneutik konusunda ilk çalışmaları yapan Kamuran Birand’dır. Aynı zamanda ilk kadın felsefe profesörümüz olan Birand, 1964’te yakalandığı ani bir hastalık sonucu

vefat etti. Doğan Özlem'in deyimiyle, "Yaşasaydı değerli katkılarına yenilerini ekleyeceği kesindi. Yaşadığı dönem, ülkemizde Fransız tipi pozitivizmin hakim olduğu bir dönemdi. Küçük bir çevre dışında, Kamuran Birand'ın eserleri bir etki bırakmadı, bırakamazdı." (Özlem 2001:Söyleşi) Bu felsefecimiz sosyal bilimlerde büyük bir eksiğimiz olan anlama ve yorumbilim yöntemini, çalışmalarının eksenine haline getirmişti. Hilmi Ziya Ülken onun için yazdığı yazıda haklı olarak şöyle demektedir: "Tarihimize ve kültürümüze nüfuz etmek, onu yaşayarak anlamak ve anlatmak isteyenler, bu yöntemi kullanmakta devam ederlerse, rahmetli Birand'ın adı her zaman bu çığıra bağlı olarak anılacaktır." (Kaynardağ 1999:29)

Birand'ın sosyal bilimler ve hermeneutik konusunda başlıca iki eseri mevcuttur: *Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi ve Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama*. İlki aynı zamanda onun doktora tezidir. Bu eserinde manevi/tinsel bilimleri temellendirme girişimleri açısından Dilthey ve Rickert'in görüşleri karşılaştırmalı biçimde ele alınmaktadır. İkinci önemli eserinde ise Dilthey'dan günümüze kadar, hermeneutik geleneğe yer alan düşünürlerin "anlama" konusundaki katkılarını değerlendirmektedir.

Birand'a göre, manevi bilimler, "insanlık hayatının, topluluk, hukuk, adet, eğitim, ekonomi, teknik gibi kurumlar içindeki düzenlenmesi ve dünyanın din, sanat, bilim, mitos gibi oluşumlar içindeki yorumlanması ile ilgilenen ve bunları kendilerine konu yapan bilimlerdir." Birand, doğa bilimlerine göre tinsel bilimlerin ortaya çıkışının çok yeni olduğuna değinerek, şu saptamayı yapar: "bu bilimlerin yöntemleri ve lojik (mantıksal) yapıları üzerine düşünceler, ancak XIX. Yüzyılın ikinci yarısında görülmüş, bu bilimlerin varlığı, bir bilgi teorisi problemi olarak, ancak bu yüzyıl sonlarına doğru söz konusu olmuştur." (Birand 1954:2)

Birand, tin bilimlerinin temellerini ve yöntemlerini inceleyerek, bütün bu bilimler arasında bir birlik kurmayı, bütün bu bilimleri bir bağıntı içinde kuşatmayı hedef edinen bu akım içinde, mücadeleler, çatışmalar ve karşıtlıkların da mevcut olduğunu vurgular. Ona göre, "bu alanda, metodik düşüncelerin daha ziyade felsefi güdülerle taşınmış olması, manevi ilimlerin tabiat ilimlerinde olduğu gibi, kesin bir metot şuru ile belirlenmelerine ve temellendirilmelerine engel olmuştur." (Birand 1954:2)

Tinbilimleri geleneği içindeki ilk tartışmalardan biri, terminoloji ve yöntem konusunda meydana gelmiştir. Dilthey'in "tinbilimi" (manevi bilim) terimine karşılık Rickert "kültür bilimi" kavramını tercih eder. Dilthey, doğa bilimleri ile tinbilimleri birbirlerinden, açıklayıcı ve anlayıcı bilimler olarak ayırır. Rickert ise, doğabilimlerini genelleyici, kültür bilimlerini bireyselleştirici bilimler olarak göz önünde tutar. Birand'a göre, "bu ayırmalardan her birinin kendine göre haklı olduğu bir yönü, kendine göre bir üstünlüğü vardır. Bununla birlikte, daha sonraki gelişme içinde, daha ziyade anlama ve açıklamayı göz önünde tutan ayırmanın ağır bastığına da (Rothacker, Spranger) işaret etmek lazımdır." (Birand 1954:3)

Bilindiği gibi hermeneutik yaklaşım, felsefeyi (problemlerini, konularını ve bunlara ilişkin yaklaşım tarzını) tarihsel-kültürel gerçeklikle olan bağıntısı açısından ele almaktadır. Hermeneutik yaklaşıma dayanan Birand da Dilthey ve Rickert'in içinde yetiştikleri dönemin ana çizgilerini belirtir ve özellikle 19. Yüzyıl ortalarında Avrupa'da felsefenin yaşadığı bir "kriz"e işaret eder. Ona göre, "aslında bu kriz ilk defa Kant'la başlamıştı. Kant, metafizikle bilimi birbirinden ayırmış, bir yandan günden güne ilerleyen ve önemi

günden güne artan doğa bilimini, öte yandan, biri ötekini çürüten denemelerle yüklü olan felsefeyi göz önünde tutmuştu.”(Birand 1954:7)

Birand, söz konusu eserinde daha çok, Dilthey ve Rickert’in kültür bilimlerinin niteliği ve yöntemi konusundaki çatışan ve uyuşan düşüncelerini ele alır. Dilthey’la Rickert’in üzerinde birleştikleri nokta tarihsel ve sosyal gerçeklikle ilgilenen manevi bilimin, doğa bilimi gibi, açıklayıcı bir yasa bilimi olmadığıdır. Birand’a göre, “Dilthey’la Rickert’in üzerinde uyuşmadıkları mesele, manevi ilimlerle ilgili bir psikoloji meselesidir. Dilthey’a göre, manevi ilme konu olan manevi dünyayı, insanlığın, manevi hayatın verimi olan, insan ruhundan, insanın iç hayatından çıkan olgular meydana getirir. Bu dünyayı meydana getiren olgular, içten yaşanarak bilinen ve anlaşılabilen olgular olduğu için manevi ilim de zorunlulukla anlayıcı bir ilimdir, anlayıcı ilim, anlama metodunu şart koşar. İşte bunun için, anlayıcı bir psikolojinin manevi ilimlere temel olması gereklidir.”(Birand 1954:4)

Rickert’in bu konudaki yaklaşımı ise farklıdır. “O, manevi ilimler bağıllığını anlayıcı bir psikoloji yoluyla değil, bu ilimlerin lojik yapılarındaki ve kavramlarındaki hususilikler yoluyla belirlemeye çalışır. Rickert, historik ve sosyal gerçeklikle ilgili olan materyalin kendisinden ziyade, bu materyale ait olan bilginin kavramlarından hareket eder. Onu, canlı tarihin kendisinden ziyade historik materyale ait bilgi teorisi alakadar eder.”(Birand 1954:5) Görüldüğü gibi Rickert “antipskologist” bir yaklaşıma sahiptir. Bu aynı zamanda Yeni-Kantçılık akımının temel bir özelliğidir.

Anlayıcı bir psikolojiyi ve başlı başına bir yöntem olarak “anlama”yı reddeden Yeni Kantçılık, mantığın psikolojiye, daha doğrusu zaman üstü geçerliliği olan mantık yasalarının, psikolojinin olgu yasalarına dayandırılmayacağını ileri sürer. A priori yasallığın tipik örneği olan bu yasalar, zaman içindeki bir düşünce olgusunun gerçek akışını tasvir edemezler, çünkü bunlar, düşüncesinin normlarıdır.”(Birand 1998:21)

Birand’a göre, Dilthey manevi bilimler için psikolojik bir temelin gereği üstünde dururken, Rickert ise böyle bir psikoloji kavramının imkansızlığından söz eder. Bu iki filozof arasındaki temel ayrılık noktası konusunda Birand şunları belirtir: “Bu ayrılık, manevi ilimlerin temellendirilmesi ve bilgi teorisi ile ilgili bir ayrılıktır. Dilthey, manevi ilimlerin bilgi teorisini, ruh yapısının bağıllığı ile, yani psişik olguların içten yaşanarak bilinen düzenli bağıllığı yoluyla temellendirmek ister. İç denemede, içten bilinen bu bağıllık, yaşanan bir bağıllık olarak hayat bağıllığı, iç denemenin kendisi ise yaşanan bir deneme olarak hayat denemesidir.(...) Dilthey böylece, doğrudan doğruya verilmiş olan kendi birliği ve kendi bütünlüğü içindeki yaşantıdan hareket eder. Yaşantının objektifleştirilmesini, yaşantının kendisini temsil ederek objektif bir ifadeye bürünerek bu ifade içinde tesbit edilmesini ister. Halbuki, Rickert için yaşantı, olduğu gibi tesbit edilerek objektifleştirilmesine imkan olmayan ve sorsuz bir çeşitlilik içinde akan bir olgular seli, bir olgular karmaşasıdır.”(Birand 1954:89)

Birand’a göre, Rickert’in dahil olduğu bilinç felsefesi açısından yaşantının bütünlüğüne ve derinliğine uzak kalması söz konusudur. Çünkü Rickert’e göre, iç dünya hakkında bilgi elde edilebilmesi, onun da tıpkı dış dünya gibi çeşitliliğinin ortadan kaldırılması canlı elemanların, canlı olmayan faktörler yoluyla, başka şekle sokulması ile mümkündür.”(Birand 1954:90) Birand’a göre, bireyi/bireyseli içinde bulunduğu tarihsel ve sosyal bütünün bir organı olarak göz önünde tutan Rickert, onun her çeşit tipleştirilmesini de reddeder. Rickert için, tarihsel bilimlerin ideali, bir kezlik tarihsel olguların, kendi bireysel şekillenmeleri içindeki tasviridir. Birand’a göre Rickert, yalnızca tarihsel

bilimlerin mantıksal yapısıyla ilgilendiği için, Dilthey’in birbirinden ayırdığı tarihsel tin bilimleriyle, sistematik tin bilimleri arasındaki ayrılığı da farketmemiştir. Birand’a göre, “insan ruhunun ve tarih dünyasının derinliklerini kavrayan Dilthey, manevi dünyanın, insanın iç hayatından çıkan, içten yaşanılabilir olgulardan kurulduğunu kavramıştır. Tarihin akışı içinde ortaya çıkıp gelişen manevi kurum ve oluşumlar, historik ve sosyal gerçeklik içinde objektifleşen yaşantının ifadeleridir. Yaşantının bir ifadesi olan hayat denemeleri, historik ve sosyal dünya içinde objektifleşmişlerdir. Bundan dolayı, bu dünyanın kavranması, bir anlama metoduna göre işlenmesi ile mümkündür.”(Birand 1998:22-23)

Birand, Dilthey ve Rickert’in düşüncelerini karşılaştırmakla kalmayıp, bu iki filozof arasında ele alınan problemleri çözmeye ve bir sentez getirmeye yönelik sonraki bazı girişimlere de değinir. Örneğin E. Spranger’in bu iki filozof arasında bir uzlaştırma denemesine girişmesinden söz eder. Çünkü Birand’a göre, “Dilthey tarafından programı çizilen anlayıcı psikoloji, devri için bir yenilik olmuş, manvi ilimler dünyasına yeni bir ufuk açmış, ama rolünü de hemen devrinde tamamlamıştır. Bununla birlikte, bir metot olarak anlama, Dilthey çığırında giden düşünürler tarafından verimli şekilde geliştirilmiştir.”(Birand 1998:23)

Manevi bilimlerin en önemli sorunlarından birinin, bu bilimler grubunun “nesnel kesinliği” sorunu olduğunu belirten Birand, nesnellik kavramının ve bu kavramın genelgeçerlik ile ilişkisi hakkında, özellikle Bollnow’un düşüncelerini de izlemekte ve şu saptamada bulunmaktadır: “Aslında söz konusu olan bu objektiflik kavramı, açık ve seçik bir başlangıç noktasından hareket ederek kapalı kavram sistemleri kuran, rationalist (akılcı) çığırının kabul ettikleri bir objektiflik kavramıdır.” Birand, bu kavramın, bu çeşit kapalı kavram sistemlerinin (metafiziklerin) gerçeklik ile ilgileri olmadığı kabul edildiğinden beri değerini kaybettiğini söyler. “Çünkü düşünce ve kavramlar, hayatın derinlikleri içinde köklenmektedirler.” Bundan dolayı, bu “eski” anlamdaki nesnellik/objektiflik kavramının bir yana bırakılması ve tin bilimleri için yeni bir çıkış noktası oluşturan yeni bir görüş söz konusudur. Birand’ın deyişiyle, “bu da, her türlü teorik çalışmadan önce mevcut olan ve hayatın kendi içinde verilmiş bulunan hayat anlayışıdır. Manevi ilimlerin yapısı, gerçek hayat içinde bulunan ve hayat felsefesi ile de ilgili olan bu hayat anlayışı ile belirlenmektedir.”(Birand 1998:41)

Kamuran Birand, hermeneutiği büyük ölçüde bir yöntem, bir anlama yöntemi olarak görmektedir. Ve bu yöntemin ortaya konulması ve geliştirilmesi açısından Dilthey’dan günümüze kadar olan katkıları ve girişimleri değerlendirmektedir. Buradan hareketle hermeneutik düşüncenin, ülkemize ve felsefe dünyamıza, tin bilimlerinin yöntemi tarzında girdiğini söylemek mümkündür. Elbette hermeneutiği bir felsefe ve bir eleştiri tarzı olarak görenler de mevcuttur. Ancak hermeneutiğin daha sonraki dönemlerdeki gelişmesi de, tin bilimlerinin yöntemi tarzında devam etmiştir. Bu konuda üzerinde durulması gereken felsefeci, hiç şüphesiz ki Doğan Özlem’dir. Tarihselciğin ülkemizdeki öncüsü olan Özlem’in çalışmalarıyla birlikte, hermeneutiğin yeni bir canlanma/gelişme dönemine girdiğini görüyoruz.

3. Doğan Özlem ve Hermeneutiğin Gelişimi

Felsefe çalışmalarını uzun bir süredir hermeneutik (yorumbilgisi) geleneği içinde sürdüren Doğan Özlem, oldukça üretken bir felsefeci ve öğretim üyesidir. Onun ilgi

alanı ve çalışmaları mantıktan bilim felsefesine, siyasetten tarih felsefesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak bir bakıma tek bir felsefi konu ve felsefi problematiği işlediğini saptamak da mümkündür: mantık-bilgi-bilim-tarih-kültür bağıntısı ve bu bağıntının tarihselliği. O hangi konuyu ve problemi ele alırsa alsın, tarihselci/hermeneutik gelenek ve bakış açısı içinde hareket eder. Onun üretkenliği kadar, eserlerinin/çalışmalarının amaç ve ilkeler de büyük önem taşımaktadır.

Özlem, felsefe dünyamıza ne getirmiş, felsefe kültürümüze nasıl bir katkı sağlamıştır, daha doğrusu sağlamaktadır? Öncelikle, onun, bizde pek tanınmayan “tarih felsefesi” ve “kültür felsefesi” gibi felsefe disiplinlerinin konu ve problemlerini dile getirdiğini ve bunu da yine bizde pek yaygın olmayan bir yaklaşımla gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşım “tarihselci/hermeneutik” bilim ve kültür felsefesinin yaklaşımıdır. Özlem’in de eserlerinde belirttiği gibi, ülkemizde uzun yıllar bilimden anlaşılan şey, doğa bilimleri olmuş, bu bilimler tek ve biricik bilme etkinliği olarak görülmüş ve başka bir bilim anlayışının da bulunduğu neredeyse unutulmuştur. İşte bu saptamadan hareketle, Özlem’in eserleri pozitivizmin dar ve tek yanlı anlayışına yönelten bir eleştiri ve sorgulama olarak yorumlayabiliriz.

Özlem, “Bilgi ve Bilimde Olguculuk-tarihselcilik Tartışması Üzerine” adlı bir yazısında, “günümüzde olguculuğun yalnızca bir bilgi ve bilim tutumu olmadığını, beraberinde bir *olgucu kültür* oluştuğunu ve bu kültürün Batı ülkelerinin bir bölümünde ve bazı “azgelişmiş” ülkelerde toplumsal sorunlara bakış tarzında yaygın bir *yanlı algılamaya* yol açtığını” ifade eder.(Özlem 2000:50)

Özlem, bilim anlayışında tarihselci, kültür ve tarih felsefesinde insançı ve bütün konularını ve problemlerini ele alma yöntemi bakımından ise hermeneutik bir perspektif ve gelenek içinde yer alır. Kültür bilimleri felsefesi tarzına bağlıdır. Hem bir ifade biçimi hem de bir değerlendirme ölçütü olarak hermeneutik bir söyleme sahiptir. Eserlerinde tarihselci/hermeneutik yaklaşımı uyguladığı kadar, zaman zaman da bu yaklaşımı ve geleneği tanıtıcı/açıklayıcı çalışmalar da gerçekleştirmektedir.

Kendisiyle yapılan bir söyleşide hermeneutiğe ilişkin yaklaşımını şöyle dile getirir: “Bence felsefi hermeneutiğin kurucuları ve ona en uygun çerçeveyi çizenler Schleiermacher ve Dilthey’dir. Heidegger hermeneutik mirası kendi keyfince yorumlamıştır ve hermeneutiği kendi felsefesine uyarlamıştır. Oysa hermeneutik herhangi bir felsefeye uyarlanamaz; tersine o felsefenin neliği üzerine **de** gerçekleştirilen bir yorumlama faaliyetinin öğretisi, bu yönüyle felsefenin felsefesidir. Gadamer de, 20. Yüzyılda hermeneutiğin Almanya dışında ve tüm dünyada tanınmasına büyük hizmeti geçmiş olsa da, Heidegger’in bir öğrencisi olarak, hermeneutiği ana amacından saptırarak, onu bir çeşit doğruluk (hakikat) öğretisine dönüştürmek istedi. En ünlü yapıtının adı (Doğruluk ve Hakikat) bile, onun niyetini belli eder. Oysa hermeneutik, binlerce yıllık tarihine baktığımızda, herşeyden önce bir yorumlama öğretisi ve sanatıdır. Schleiermacher ve Dilthey’la birlikte bir felsefe, ama varolan yöntem öğretisine ışık tutan ve her türlü bilme ediminin temellerini ve niteliklerini işaret eden bir felsefe de hermeneutiğe eklendi. Ben Diltheyci çizgide, hermeneutikten üç şey anlıyorum: 1.binyılların yorum sanatı, yöntemi ve tekniği, 2.bu sanat, yöntem ve tekniğe ışık tutan bir yorum öğretisi, 3.bu yorum öğretisini temellendiren felsefe. Burada tartışma, esasen hermeneutiğin bu üçüncü görünümü, onun “felsefe” olmak bakımından neliği üzerinde yoğunlaşıyor. O, felsefeyi ve “felsefeler”i de anlamayı amaçlar; bu yönüyle “felsefenin felsefesi” görünümüne de sahiptir. Gerçi şunu da belirtmek gerekir ki, “felsefenin felsefesi” de, en nihayet bir

“felsefe”dir. Ama hermeneutik, bana göre, bir felsefe olmaktan çok, bir felsefe yapma tarzıdır. Bu bakımdan hermeneutik, diğer felsefe yapma tarzları arasında yer alan bir felsefe yapma tarzı ve en önemli bir felsefi eleştiri tarzı olarak da görülmelidir.”(Özlem 2001:Söyleşi)

Özlem, hermeneutiğin pozitivistizme karşı tutumu konusunda ise şunları vurgulamaktadır: “Hermeneutiğin pozitivistizme karşı çıkışı, bir rekabet veya cepheleşmenin sonucu değildir. Çünkü hermeneutik faaliyet, insan eli ve düşüncesinden çıkmış olan her şeyi anlamak ve yorumlamak gibi bir görevi yerine getirmekle yükümlüdür. Dolayısıyla pozitivistizm de, tüm görünüşleriyle, hermeneutik yorumlamanın bir nesnesidir. Ne var ki, aynı pozitivistizm, insanı, tarihi ve toplumu kavramak konusunda pek sığ ve sektir bir akım olması dolayısıyla, hermeneutiğin anlamacı tavır yanında aynı zamanda eleştirel tavırla da yaklaşmak durumunda kaldığı bir akım olmuştur.”(Özlem 2001:Söyleşi)

Tarihselciliğin öncelikle bir insan felsefesi olduğunu vurgulayan Özlem’e göre, “o, insanın yapıp ettikleri temelinde, yani tarihte tanınabileceğinden, tarih-dışı ve tarih-üstü bir konumdan hareketle insan hakkında konuşulamayacağından hareket eder.(...) *Tarihselcilik*, en önemli yönüyle, insan varoluşunun sabit, değişmez, ezeli-ebedi nitelikleri bulunmadığını, onun bir özünün olmadığı veya bu “öz”ün, paradoksal olarak, ancak ve sadece “insana özgü ve ona ait zamansallık” olarak “tarihsellik” olduğunu iddia eden felsefe anlayışıdır.”(Özlem 1999:164-65)

Özlem’e göre, “tarihselcilik, insanı kendi gerçekleştirdikleri temelinde anlamayı/kavramayı esas alan tutumuyla, öncelikle bir insan felsefesi olduğu kadar, felsefeyi tarihin içerisine almak ve onu orada değerlendirmekle, bir “felsefenin felsefesi” konumuna da sahiptir.(Özlem 1999:202) Özlem’in deyimiyle, felsefe tarihinde “evrenselci/akılsalci felsefelerle septik, rölativist, nominalist, irrasyonalist felsefeler birbirleriyle çekişip durmuş, hatta bazı dönemlerde evrenselci/akılsalci felsefelerin kendi dışındaki felsefelere karşı acımasız bir savaş yürüttüğü dönemler olmuştur. Evrenselci/akılsalci felsefe şunu görmemiş veya gördüğü halde örtbas etmiştir: Bizzat felsefeler arası bu çekişme ve savaş olgusunun kendisi, “felsefenin tarihselliği”nin kanıtıdır. Ancak felsefenin tarihselliğinin göstergesi olarak felsefeler çokluğu, kendi içerisindeki çeşitlenmelerle yine bizzat bir felsefe, evrenselci/akılsalci felsefe tarafından ortadan kaldırılmak istenmiştir.”(Özlem 1999:194-195)

Hermeneutik yaklaşımla birlikte felsefenin yeniden konumlandırılmasını sağlayan hiç kuşkusuz Dilthey’dir. Özlem de çalışmalarının çoğunda Dilthey’in düşüncelerinden hareket etmekte ve Diltheyci bir hermeneutik geleneği geliştirmeye çalışmaktadır. Özlem’in son yıllardaki bazı çalışmalarında bir “Dilthey devrimi”nden söz ettiğini görüyoruz. Bu konuda, **Bilim, Tarih, Yorum** adlı kitabındaki “Dilthey’in tin bilimlerini temellendirme sürecinde epistemolojide yaptığı devrim” başlıklı yazısı oldukça aydınlıktır. Özlem’e göre, “özellikle, Riedel, Krausser gibi Dilthey yorumcularının çabalarıyla, Dilthey, modern felsefenin ve hatta genelinde felsefenin bunalımı karşısında yeni bir düşünme tipi ortaya atan, hatta felsefede devrim yapan bir düşünür olarak görülmeye başlamıştır.”(Özlem 1998:65) Özlem’e göre Dilthey, felsefeyi bir bilgi tarzı olarak değil, bir tarihsel ifade formu olarak görmüş olması bakımından devrimcidir. Dilthey’la birlikte, felsefe yaşama “üzerine” bir etkinlik değil, yaşamanın içinde varolan bir etkinlik olarak görülmeye başlanmış ve felsefe, temelini, bir yaşama fenomeni olmasında bulmuştur.”(Özlem 1994:245)

Özlem’e göre, bizim içinde yetiştiğimiz, yoğrulduğumuz, alışmış olduğumuz, bize öğretilen bir felsefe tarzı vardır. Dolayısıyla Dilthey’i da bu felsefe tarzına göre kavramak zorunda kalmaktayız. Ama burada Dilthey’in bizi zorlaması söz konusudur. Burada söz konusu olan, Dilthey’in bizi yeni bir felsefeye doğru zorlamasıdır. Ya da başka deyişle, geleneksel felsefenin kavram şablonları altında bir yana bırakılması gereği ortaya çıkmaktadır. Özlem’e göre, Dilthey’in yapmaya çalıştığı şey, “bir felsefe” ortaya koymak değildir. O, hermeneutiğe bir felsefi söylem eklemeye çalışmaz, tam tersine felsefi söylemlere hermeneutik açıdan nasıl bakılabileceğini soruşturur. Özlem’e göre, Dilthey’in bu tavrını ve arayışını gözden uzak tutmamak gerekir.”(Günay 1996:128)

Bilindiği gibi hermeneutik geleneğe, felsefe, insanın bir nesnelleştirmesi ve ifade formu olarak anlaşılır. Bu nedenle, “felsefeyi tarihin üstüne yerleştirmek imkansızdır; fakat aynı felsefeyi bir insani nesnelleştirme olarak reel yerinde, tarihin içerisinde değerlendirmek mümkün ve gereklidir ve bu değerlendirme de yine bir felsefe, tarihselcilik içerisinde yapılabilir.” Özlem’e göre, metafiziğin temel sorusu, “varlık nedir?” sorusuna Aristoteles’ten N. Hartmann’a kadar verilmiş olan cevaplar çokluğu, (...) felsefenin tarihselliğine kanıt teşkil eder. Bu, varlığın upuygun bilgisi, varlığın “öz”ünün bilgisi anlamında “hakikat”ın de tarihselliğini beraberinde getirir. Buna göre varlığın anlamı, yani hakikat, ancak ve sadece insan eliyle oluşturulmuş dünyaya, tarihsel dünyaya ait ve tarihsel dünya içerisinde elde edilebilen bir anlamdır, tarihsel kalan bir hakikattir. Çünkü zaman boyutundan ve tarihsellikten bağımsız bir hakikat yoktur.”(Özlem 1999:202-3)

Hermeneutik felsefe geleneğinde “tarihsellik” ve “tarih bilinci” temel kavramlar arasında yer alır. Tarihselciliğin bir bilgi felsefesi olduğu kadar, bir özgürlük felsefesi ve bir siyaset felsefesini de içerdiğini belirten Özlem’e göre, “ahlaksal ve siyasal açıdan saptanması gereken en önemli husus şudur: Evrenselcilik, tarihsellik bilincinden yoksun insanın bir bilişsel tavrı olmakla kalmaz hatta o, daha çok, özellikle siyasette, güçlülerin güçsüzleri ikna ve bağlı olarak aynı güçsüzlerin bireysel olarak ahlaken ve toplumsal olarak siyaseten hegemonya altına alma konusunda yararlanan en güçlü araç da olur. Tarihsellik bilincinden yoksun insanı ve insan topluluklarını ise, evrensellik fikrine inanmaya ikna etmek zor değildir.”(Özlem 1999:211)

Özlem hermeneutik felsefe geleneği içindeki çalışmalarında, özellikle bilim felsefesi konularında yoğunlaşmakla birlikte, aynı felsefe geleneği açısından, siyaset ve tarih felsefesi sorunlarına da yönelmekte ve kendi yaklaşımını ortaya koymaktadır. Tarihselci/hermeneutik bir yaklaşımla Cumhuriyet dönemini ve Cumhuriyet kavramını da keskin bir eleştiri ve sorgulamadan geçiren Özlem, “bizim insanımızın ve ülkemizin tarihsellik bilinci yönünden hangi kategoride yer aldığı tartışmalı” olduğunu belirtir. Ancak, “bunun açığa çıkarılması, geleceğimiz bakımından hayati önem taşımaktadır.”(Özlem 1999:213) Ona göre, bu konuda felsefenin en önemli işlevlerden biri de, toplumsal belleğimize “tarih bilinci”ni sokmaktır. Yine aynı tarihsel bilinç yoluyla, Anglosakson felsefenin ülkemizde, yakın zamana kadar süren yaygınlığının, felsefi gelişimimizi engellemesini ve felsefecilerimizin toplumumuz ve tarihimizle bağ kurmasını engellemesini de görebiliriz.”(Özlem 1999:273-74)

Hermeneutiğin ülkemizde, özellikle sosyal bilimler alanında etkili olmasını beklediğini belirten Özlem, son yıllarda gitgide artan teolojik hermeneutik çalışmaları konusunda şunları söyler: “Son zamanlarda, İslam’ı ve onun başlıca kaynağı olan Kur’an’ı yeniden yorumlama ihtiyaç ve arzusunun ülkemizde artmış olmasını ve bunun için hermeneutik yönetime başvurulmasını pek tabii ki olumlu buluyorum. Bununla birlikte

şunların altının çizilmesi gerekir: Dogmasız dinsel teoloji hiç olmaz; bu nedenle en incelenmiş bir dinsel ideoloji bile felsefeyle bağdaşmaz. Teolojik hermeneutik, dinsel dogmalar ışığında gerçekleştirilen bir yorumlama faaliyetidir, bundan öteye geçemez. Öbür yandan, felsefi hermeneutiğin çerçevelediği yorumlama faaliyeti, dogmatik yorumlamayı ve bunun ürünü olan yorumları ve onların ışığında gerçekleştirilen dinsel/teolojik değişimleri de, diğer insani/kültürel/tarihsel ürünler yanında anlamayı hedefler.” Özlem, bu saptamalardan hareketle, nasıl bir yorumlama tarzına ihtiyacımız olduğunu şöyle ifade eder: “Dolayısıyla bizim ihtiyaç duyduğumuz yorumlama tarzı, dinsel/dogmatik yorumlama tarzından daha öncelikli olarak, devletinden ekonomisine, sanatından diline, sosyal tabakalarından örf ve adetlerine kadar, tarihimizin tüm görünümüne yönelik bir yorumlama tarzıdır. Dogmatik/dinsel yorumlama tarzı, bu işin üstesinden gelemez. Bizde örneğin Yahya Kemal’de, Kemal Tahir’de, Yusuf Akçura’da, Hikmet Kıvılcımlı’da, Atilla İlhan’da, Halil İnalçık’ta, Taner Timur’da, İlber Ortaylı’da, her biri ayrı telden çalsalar da (ki, başka türlü olmaz), felsefi hermeneutik açılarından olumlanacak yorumlama tarzlarına rastlamak mümkündür.”(Özlem 2001:Söyleşi)

Buraya kadar tarihselcilik ve hermeneutik konusundaki yaklaşımını özetlemeye çalıştığım Özlem, bu yöntemi verdiği yüksek lisans derslerinde felsefe metinlerine de uygulamıştır. Bu konuda **Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri 1-2** adlı eserini anabiliriz. Söz konusu eserde Manfred Riedel, Jürgen Habermas ve H-Georg Gadamer’in Dilthey ve hermeneutik hakkındaki yazıları/düşünceleri tartışılmaktadır, öğrencileriyle birlikte. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Özlem Diltheyci hermenutiği açıklama ve geliştirme çabasının yanı sıra, bundan farklı nitelikte ve yündeki hermeneutik yaklaşımları da ele almakta ve değerlendirmektedir. Böylece hermeneutiğin günümüzde hangi yollarda/tarzlarda gelişmeye devam ettiğini görme imkanı söz konusu olmaktadır.

Telif eserleri yanında Özlem’in, hermeneutik üzerine iki önemli derleme ve çeviri çalışması bulunmaktadır. Bunlardan biri, Dilthey’in çeşitli yazıların bir araya getiren **Hermeneutik ve Tin Bilimleri** adlı kitap (Paradigma yy.), diğeri ise hermeneutik üstüne çeşitli makalelerden oluşan ve bir kısmı derslerde çözümlenip değerlendirilmiş olan yazıları içeren **Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar** (Ark yy.) adlı kitaplardır.

Şimdi de kısaca hermeneutik konusunda yapılmış olan başka çalışmalardan söz ederek yazımı bitireceğim.

4.Hermeneutik Alanında Başka Çalışmalar

Çalışmalarının ilgi odağı hermeneutik olmamakla birlikte, çeşitli felsefecilerimizin bu felsefi gelenek ve içerdiği sorunlar hakkında yazılar/kitaplar yazdığını saptamak mümkündür. Ancak henüz kitaplaşmış çalışmaların sayıca fazla olmadığını görüyoruz.

Burada kısaca birkaç kitaba değineceğim. Aynı bir çalışmada bu eserlerin değerlendirilmesi yerinde olur. Önay Sözer’in **Anlayan Tarih** (1981) adlı eseri, “Dil-tarih ilişkisi üzerine bir inceleme” altbaşlığını taşıyor. Sözer, bu eserinde yorumbilgisinin kültür, dil ve tarih karşısındaki genel tutumunu ve özellikle dil-tarih ilişkisini ele almaktadır. Erol Göka, Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay’ın birlikte hazırladıkları **Önce Söz Vardı-yorumsamacılık üzerine bir deneme**(1996), hermeneutik felsefe geleneğini tarihsel ve

sistematik açıdan tanıtan ve bu alanda ortaya çıkmış önemli felsefecilerin düşüncelerini ve tartışmalarını dile getiren bir çalışma niteliğini taşımaktadır. Adını anacağım üçüncü ve son kitap, Zeki Özcan’ın **Teolojik Hermeneutik** adlı eseridir. Özcan, söz konusu eserinde hermeneutiği kutsal kitapların yorumlanmısa ve bu kitaplardaki problemlerin açıklanması bakımından ele almaktadır.

Hermeneutiğe yönelik ilginin artmasını, yakın bir gelecekte bu alandaki eserlerin çoğalacağına dair bir işaret olarak düşünmek yanlış olmasa gerek.

KAYNAKÇA

- Kamuran Birand, Dilthey ve Rickert’te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi yayını, 1954.
- , Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama, Akçağ yayınevi, 1998.
- Mustafa Günay, “Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine İki Kitap: Yorumbilgisinin Işığında Felsefe, bilim, kültür ilişkileri”, Felsefe Tartışmaları 20 Kitap, 1996.
- Arslan Kaynaradağ, Kadın Felsefecilerimiz, Türkiye Felsefe Kurumu yayını, 1999.
- Doğan Özlem, Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri 2, Prospero yayınevi, 1994.
- , Bilim, Tarih ve Yorum, İnkılap Kitabevi, 1998.
- , Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci, 1999.
- , Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, İnkılap Kitabevi, 2000.
- , Kendisiyle yapılan söyleşi, Marjinal dergisi, Haziran-2001 sayısı, İzmir.